

Жумабай уулу Майрамбек

**СУВЕРЕНДУУ КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ӨНУГУУ ПРОЦЕССИНЕ
ПРОКУРАТУРА КЫЗМАТЫНЫН САЛЫМЫ
(1993-2005-жж.)**

Жумабай уулу Майрамбек

**ВКЛАД СЛУЖБЫ ПРОКУРАТУРЫ В ПРОЦЕСС РАЗВИТИЯ КЫРГЫЗСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ (1993-2005 гг.)**

Zhumabai uulu Mairambek

**THE CONTRIBUTION OF THE PROSECUTION SERVICE IN THE PROCESS
OF DEVELOPMENT OF THE KYRGYZ REPUBLIC (1993-2005.)**

УДК:347.058

Макалада советтик бийлик куулап, суверендүү мамлекет түптөлгөн учурда мыйзам менен коомдук тартипти жана мамлекеттин бүтүмдүгүн сактаганга, КР Прокуратурасы мыйзамдын так жана бирдей аткарылышына көзөмөл жүргүзүү милдетин жүзөгө ашыруу менен чоң салым кошкондугу тууралуу айтылат.

В статье говорится о вкладе Прокуратуры Кыргызской Республики в деле надзора за исполнением закона в первые годы независимого Кыргызстана.

In the article is discusses the contribution of Prosecutor's Office of the Kyrgyz Republic in the supervision of the law execution in the first years of independent Kyrgyzstan.

1990-жылдын 15-декабрында мамлекеттин эгемендүүлүгүн салтанаттуу түрдө жарыялап, Кыргыз Республикасы мамлекеттик суверенитет жөнүндөгү Декларацияда республиканын бүтүндөй аймагында Конституциянын жана мыйзамдын үстөмдүгүн бекитти. Кыргыз Республикасы суверендүү мамлекет статусун алган соң, президенттик институту түзүлдү. Башкача айтканда, Кыргыз ССР мезгилиндеги КПСС мамлекеттик бийлигин мамлекеттин башкаруусунан кулаткандан кийин, президенттик бийлик жана мамлекеттин мыйзам чыгаруу, аткаруу жана сот бийлигин институту каралган. Ал учурларда мамлекеттин түптөлүп өнүгүүгө керектүү болгон концепциялар жана мыйзамдар кабыл ала баштаган. Ошол учурда коомдун укуктук аң сезиминде СССР мезгилдеги идеялогиясы жашаган. Жаңы суверендүү шарттары, мыйзамдары жана мамлекеттик бийликтин функционалдык милдеттери коомго жаңылык болуп, ага көнүүгө бир канча түйшүк жаратты. Мындай учурда КР Прокуратура кызматы аябай чоң салым кошту десек жаңылышпайбыз. Туура, жаңы конституция жана жаңы мыйзамдар кабыл ала электе, Кыргыз ССР мезгилдеги мыйзам менен укук коргоо органдары өз ишмердигин аткарып келген. 1993-жылы жаңы конституция жана жаңы «КР прокуратурасы» жөнүндө мыйзам кабыл алганга чейин СССРдин мыйзамы менен прокуратура өз ишин так аткарып келген. Мамлекет тараптан жаңы президенттик бийлик жана бийлик бутактарынын концепциясын кабыл алуу

учурунда, коомдо укук тартиптерин орнотууга укук коргоо органдары күжүрмөндүүлүк кызматын көрсөттү. Муну менен анын так жана бирдей аткарылышына көзөмөл жүргүзүү милдети прокуратура органдарына жүктөлдү (КРнын Конституциясынын 78-ст.)¹.

1993-жылдын 18-декабрында кабыл алынган «Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө» Мыйзамга ылайык, Башкы прокурор Жогорку Кеңештин макулдугу менен Кыргыз Республикасынын Президенти тарабынан дайындалат. Анын орун басарлары - Башкы прокурордун сунушу боюнча Кыргыз Республикасынын Президенти тарабынан дайындалат. Бишкек жана Ош шаарларынын, областтардын, шаарлардын прокурорлору, райондук жана шаардык прокурорлор жана ага теңештирилген прокурорлор кызматка Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясынын макулдугу менен Башкы прокурор тарабынан дайындалат.

Көз карандысыз Кыргызстандын прокурору (1991-1993) Чолпон Турсуновна Баева болгон.

Ч.Т. Баева – Кыргызстандын прокуратурасынын башында турган биринчи аял. Прокуратураны жаңы кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн түптөлүш жылдарында жетектеп, жаңы кыргыз прокуратурасынын түзүлүшүнө ал зор салым кошту.

Жети жыл бою 1993-жылдан 2000-жылга чейин Кыргыз Республикасынын биринчи Башкы прокурору болуп Шаршеналиев Асанбек Шаршеналиевич иштеген. Дал ушул жылдары «Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө» мыйзам кабыл алынган. Бул мыйзамда суверендүү кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн укуктук саясатын ишке ашырууда прокуратуранын иш-аракеттеринин негизги принциптери бекитилген.

Андан кийин кыргыз прокуратурасы 2000-2002-жж. Абышкаев Чубак Садыкович, 2002-2005-жж. Абдылдаев Мыктыбек Юсупович, 2005-жылдын мартынан тартып Суталинов Мурат Абдыбекович, Бекназаров Азимбек Анаркулович, Табалдиев Бусурманкул Буркутович Байболов Кубатбек, Сатыбалдиев Элмирза Ракиевич жетектеген.

¹ Кыргыз ССР Конституциясы. 1978-жыл.

2005-жылдын октябрынан тартып Кыргыз Республикасынын Башкы прокурору болуп Конгантiev Камбаралы Ташполотович иштеп жаткан. Анын келиши менен прокуратура органдарынын жарандык коом менен болгон байланыштары активдешти жана бекемделди. Мыйзамдуулуктун урматында жарандык коом жана жалпыга маалымдоо каражаттары менен өнөктөштүк тууралуу Меморандумга кол коюлду жана турмушка ашырыла баштады. Прокурор кадрларын кесиптик жактан даярдоо борбору, эң жаңы техникалар менен жабдылып, прокурор-тергөө кызматкерлеринин кесипкөйлүгүн жогорулатуу жана стажировкадан өткөрүү жаатында план ченемдүү иштер жүргүзүлүп жаткан².

Саянова Айда Женишбековна Кыргыз Республикасынын прокуратуранын «Генерал-прокурор» кызматына дайындалгандан кийин, коррупцияга каршы күрөшүүгө киришти. Ал, журналисттерге өзүнүн мамлекетке кызмат көрсөтүү пландары менен тааныштырды. Бир интервьюсунда коррупцияга каршы күрөшүүнү коомдун укуктук аң сезимин өзгөртүү менен, КР прокуратурасынын кызматкерлерине ишенимин күчөтүшүбүз керек деп баяндаган.

Советтер Союзу мезгилинде Кыргыз ССРинин аймагында Орто Азия аскер округунун аскер прокуратурасына баш ийген Фрунзе гарнизонунун аскер прокуратурасы болгон. Фрунзе гарнизонунун аскер прокуратурасынын көзөмөлүнө республиканын аймагынан тышкары Казакстандын кошуна областтарынын аскердик бөлүктөрү жана мекемелери караштуу болгон. Кыргыз Республикасы эгемендүүлүгүн алып, өздүк Куралдуу Күчтөрү негизделгенден тартып, КР Президентинин 1992-жылдын 8-октябрындагы №294 Жарлыгы менен Бишкек гарнизонунун аскер прокуратурасынын базасында КР аскер прокуратурасы негизделген. КР Өкмөтүнүн 1994-жылдын 4-майындагы №279 токтому менен КР аскер прокуратурасынын Жобосу бекитилген.

Бишкек шаарында, Чуй жана Талас областтарында жайгашкан аскер бөлүктөрүнө жана мекемелерине көзөмөл жүргүзүү Бишкек гарнизонунун аскер прокуратурасына жүктөлгөн. Ошондой эле Кадамжай кыштагында Баткен областында жайгашкан аскер бөлүктөрү жана мекемелерине көзөмөл жүргүзүү үчүн Баткен гарнизондук аскер прокуратурасы негизделген. Көрсөтүлгөн гарнизондордун аскер прокуратуралары өздөрүнүн укуктук статусу боюнча райондук прокуратураларга тендештирилген жана түздөн-түз Кыргыз Республикасынын аскер прокуратурасына баш ийет.

КР аскер прокуратурасынын негизги кадрдык курамын принципалдуу, өзүнүн ишине берилген, жогорку билимдуу аскер прокурорлору жана өзүнүн кесиптик милдетин абийирдүүлүк менен так аткарган тергөөчүлөр түзөт. Алардын арасынан 9 офицер КР мамлекеттик сыйлыктарына ээ болушкан: Башкы прокурордун орун басары-республиканын аскер

прокурору К. Абдиев – «Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген юристи» ардак наамы, аскер прокурорунун орун басары К. Өмурбеков, Бишкек жана Ош гарнизондорунун аскер прокурорлору Н. Дуйшембиев жана Р.Куловдорго – КР ардак грамотасы; аскер прокурорунун орун басары К. Алышбаев, Балыкчы гарнизонунун аскер прокурору М.Молдалиев, КР аскер прокуратурасынын бөлүм прокурорлору О. Мадымаров, А. Аракеев, Б. Асамудиновдор «Күжүрмөн кызмат өтөгөндүгү үчүн» ар кандай даражадагы медалдар менен сыйланышкан.

КР биринчи аскер прокурору эгемен Кыргызстандын аскер прокуратура органдарынын түптөлүшүнө жана өнүгүшүнө зор салым кошкон юстициянын генерал-майору Кожоналиев Кубатбек Азатович (1993-1997-жж., 2000-2003-жж.) болгон. 1997-2000-жж. КР аскер прокуратурасын юстициянын генерал-майору Исаев Рустамбек жетектеген. Дал ушул жылдары Бишкек жана Баткен гарнизонунун аскер прокуратуралары негизделген. КР аскер прокурору - юстициянын генерал-майору К.Абдиевдин келиши менен аскер прокуратура органдарында уюштуруу жана ишмердиктин негизги принциптери бекитилип, иштин натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн кошумча шарттар түзүлгөн. Аскер прокуратура органдары дайыма Кыргыз Республикасынын Куралдуу Күчтөрүндө прокурордук көзөмөлдү камсыз кылуу негиздерин бекемдеп келет. Күн сайын өзүнө жүктөлгөн тапшырмаларды кайраттуулук менен аткаруу менен аскер прокурорлору жана тергөөчүлөрү аскер бөлүктөрүндө мыйзамдуулуктун жана тартиптин сакталышын камсыз кылат, кылмыштарды иликтөө боюнча иштерди жүргүзөт. Муну менен алар аскер бөлүктөрүндө жана мекемелеринде аскер даярдыгын жогорулатуу менен мамлекеттин коргонуусун чындоого зор салымдарын кошууда. КР аскер прокуратурасы мурдагы СССР Аскер прокуратурасы органдарынын укук мураскору катары, бүгүн Конституциялык жана мыйзамдык жактан чыңалып, суверендүү Кыргызстандын укук коргоо органдарынын арасында өзүнүн ордун ээледі³.

Мыйзамга кызмат кылуу – бийик кадыр-барк, бирок зор жоопкерчиликти да. Кыргыз прокуратурасы ар дайым элдин ишенимин актап, коомдо урмат-сыйга жетүү үчүн бардык аракетти жасады.

Бүгүн Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарында 720 адам кызмат өтөөдө. Ар бир прокурордун жана тергөөчүнүн үчүнчүсү – 30 жашка чейинкилер, кызматкерлердин жарымынан көбүн - тажрыйбалуу адистер түзөт.

Кыргыз Прокуратурасы ар убак бир муундан экинчи муунга берүүчү өзүнүн алдыңкы салттары менен күчтүү болуп келген. Кыргыз прокуратурасында дагы бир мыкты прокурордук салт катары көп улуттуу адистик курам эсептелет. Прокуратура органдарында 88% кыргыздар, 4,5% - орустар, 2% - өзбектер, 1% жакын - казактар иштейт, калганын башка улуттун өкүлдөрү түзүшөт.

² КР Прокуратурасынын энциклопедиясы. - Б., 2005.

Укуктук мамлекеттин принциптерин ишке ашырууда, мыйзамдуулукту, тартипти, инсандын укуктарын жана мыйзамдуу таламдарын, муундан муунга өткөрүлүп берилип жаткан бай прокурордук-тергөө салттарынын жеткиликтүүлүгүн камсыз кылууда КР прокуратура кызматкерлеринин салымын эске алуу менен КР Өкмөтү 22-ноябрды жыл сайын белгиленүүчү майрам - Кыргыз Республикасынын прокуратура кызматкерлеринин Күнү деп бекитти (КРнын Өкмөтүнүн 25.07.2000-ж. №456 токтому).

Демек, жогоруда айтылгандар Кыргыз Республикасында жаңы суверендүү мамлекеттик институттун түптөлүшүнө прокуратуранын кызматы чоң салым кошкону айгинелеп турат. Бул Мамлекеттик бийлик органы коомдук тартипти жана мамлекеттик коопсуздукту мыйзам чегинде корголушуна жана

аны так аткарылышына көзөмөл кылуу милдетин прокуратура камсыз кылууда. Ал эми Прокуратуранын ишмердүүлүгү Кыргыз Республикасынын эгемендүүлүгүнүн тиреги катары, мыйзам бардыгынан үстөм тураарын, бардыгына бирдей экендигин көрсөттү.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы.– Б., 2010.
2. Кыргыз ССР Конституциясы. 1978-жыл.
3. «Кыргыз Республикасынын Аскер прокуратурасы жөнүндө» КР Президентинин 1992-жылдын 8-октябрындагы №294 Жарлыгы.
4. «Аскер прокуратурасынын Жобосу» КР Өкмөтүнүн 1994-жылдын 4-майындагы №279 токтому.
5. КРнын Өкмөтүнүн 25.07.2000-ж. №456 токтому.
6. КР Прокуратурасынын энциклопедиясы. - Б., 2005.

³ Шагивалиев А.К. Прокурорский надзор в Кыргызской Республике. - Бишкек, 2004. – 19-б.

Рецензент: д.ю.н., профессор Турганбаев С.